

Бункер је изграђен у једној од пећина на самој обали Неретве. Стари бункер, претекао из ко зна којих ратова деловао је запуштено и заборављено. Али сада је био пун људи. Зидови су му чађави и низ њих се слива вода. Девојчица прстом размазује чађ и слуша како урличу Црне спиле. У овим тешким бункерским данима стално јој мисао иде за слободом, за реком уз коју пролази свако детињство. Црне спиле су за пливаче најтежи део реке, ту су одмах повише хотела „Неретва“. Она је била сувише мала да би их савладала, али зна све о њима, често је гледала како пливачи један за другим савлађују уске таласе по средини реке. Слушала приче о стени капку која увлачи пливаче и прилепи их за своје зидове. Стреса се од страха, шара прстом по црним зидовима, чађава вода се слива низ прсте. Црне спиле. Сада су страшно урликале и Маша се бојала јер јој је баба причала да оне урличу увек када се неко утопи. Колико ли сада људи гине по улицама града? Чују се рафали, бомбе потресају зидове, долећу преко воде неки јаки гласови. Људи у бункеру су притајени. Маша је скупила колена и ћути. Кад год је нека тешка ситуација, као кад се бежало у Вележ од бомбардовања, или као сада, девојчица је мирна, не тра-

жи ни хлеба, ни воде. Мајка је касније често причала о томе.

„Кад смо бежали у Подвележ преко харема, бомбе су падале око нас, пребацили смо се у кратер једне бомбе јер се веровало да бомба никад не удара на исто место, пала сам преко Маше да је заштитим, а кад је опасност прошла видела сам да јој је образ пун камичака који су се утиснули у кожу. Није се жалила. Тога дана смо стигли до Лакића вешала, цео дан смо били без хране и воде, моја Маша се није чула, ништа није тражила“.

Људи су се укочили и зачуђено се погледали. После тешких детонација одједном је настала тишина. Није се чула она потмула бука битке. Да ли су борбе престале, да ли је ослобођен град? Људи су почели полако да излазе. Један по један пели су се уском стазом преко нечије баште, уз вододерину према улици. Напољу је била црна ноћ. Улица је у мраку, нигде никаквог светла. Зграде су аветињски показивале своје празне очи, цела улица је била у рушевинама, на све стране разбацани прозори, врата, гомиле шута, цигала. Одједанпут су наишле гомиле света, сви су се смејали, грлили, љубили. Рат је завршен. Опште весеље, невероватни осећај слободе. Многи су у рукама држали бакље, конзерве набијене на парче дрвета, из којих је пламсала ватра. Чула се песма. Доњом улицом се развило партизанско коло. Сви су били у неким јакницама, са капама на глави на којима се истицала црвена звезда. Тешке ципеле или чизме су весело ударале. Песма се орила, црвени одсјаји су играли по озареним лицима,

необузdana радост, смех и неко лудило је захватило свет, све је говорило да је рат завршен, страху је дошао крај. Она и мајка су ћутке стајале са стране. Девојчици ће те слике остати заувек у сећању, та црна ноћ изван круга светлости као и сенке које се вију по зидовима полусрушених зграда.

Она није ништа схватала, ништа знала, систематски су је учили да ћути, ни речи, ни кад је питају како јој је име, ни то не зна, а поготово кад је деца провоцирају да ли више воли краља Петра или поглавника. За то се губи глава, говорила је мајка. Ипак је сада схватала да је то време прошло. Није осећала радост, није знала шта то значи. Ту је мама, једино је то важно. Она ћутке све посматра и притишће се уз мајку. Кроз руку, за коју је држи, мајка јој преноси све дрхтаје и страхове. Девојчица то осећа и наставља мајчине мисли. И мајчину бригу за њу осећа. Ту бригу разуме и она јој даје унутрашњу чврстину. Она је центар нечијег света, као што је мајка центар њеног. Лепо је што су ови људи весели, лепо је што певају. Она не зна ниједну песму. Она ништа не зна. Чула је реч партизани, али ко су партизани?

Опрезна и неповерљива мајка узела ју је за руку и пошле су према Царинском мосту, још један угао и видеће да ли им је цела кућа. Ено је, стоји, није срушена! Мајка јој чвршће стеже руку, журе. Мама отвара врата, зна да је кућа опљачкана до костура намештаја, али у једном кревету је сламарица. Нема светла, нема свеће, нема ништа да се поједе. Попеле су се по мраку степеницама и у спаваћој соби напи-

пале кревете. Мајка ју је увукла у свој загрљај и грелала својим телом. Целу ту ноћ, прву ноћ слободе, лежале су чврсто приљубљене, будући се повремено од шушња кукурузовине.

Требало је набавити најпотребније ствари, шерпе, тањире и остале кућне потрепштине. За време Независне Државе Хрватске једног дана је цео град био излепљен плакатима у којима се јасно наређивало да сви Срби, чија презимена почињу са А, Б и Ц, морају доћи на станицу одређеног дана и сата и да могу са собом понети 50 кг најпотребнијих ствари. Све старе српске породице су биле на станици, забринуте су се погледали. Брзо су их потрпали у сточне вагоне, којима су се неколико дана возили без хране и воде. Гога се плашила да ће бити сама када дође на ред слово њеног презимена, зато се укрцала са породицом. Брзо је схватила да је погрешила, плашила се због Маше која је седела у једном углу гладна и жедна. Одлучила се на очајнички покушај. На Алипашином Мосту воз је дуго стајао. Гога је пришла једном усташи, показала му пропусницу с којом је недавно ишла у Зеницу и објаснила да је грешком ушла у воз. Усташа је дуго гледао папир држећи га обрнуто и ко зна због чега пустио их је из воза. Држећи кћерку за руку Гога се спуштала једном косином у непознато место. Сатима су пешачили до Сарајева где су пронашли кума који је као католик био у домобранима и он им је некако испословао пропусницу до Зенице. Тако су се њих две спасиле.